

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-300-6/2-49

УДК 331.25 : 368

КРУПА О. В.

Хмельницький національний університет

РЕГІОНАЛЬНІ ДИСПРОПОРЦІЇ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Проаналізовано основні показники пенсійного забезпечення в Україні в контексті регіонального розвитку. Здійснено ранжування областей України за окремими показниками пенсійного забезпечення та виокремлено чотири групи регіонів. Виявлено окремі диспропорції у пенсійному забезпеченні індивідів окремих областей й обґрунтовано причини та наслідки їх існування. Визначено проблемні аспекти діючої пенсійної системи в Україні в контексті відмінностей в рівнях пенсійного забезпечення населення окремих регіонів.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, регіони, порівняльний аналіз, диспропорції регіонального розвитку

Oleksander KRUPA

Khmelnitskyi National University

REGIONAL DISPROPORTIONS OF PENSION SECURITY IN UKRAINE

The modern context of regional development in Ukraine is shaped by long-term, unchanged socio-economic characteristics, which collectively cause only the aggravation of interregional and internal regional economic contradictions and do not contribute to strengthening the economic space within the country. The problem of disparities in regional development in Ukraine is particularly relevant in the context of the need to ensure the social security of the country as a whole. Thus, the uneven level of social security of the population, and especially its pension security, contributes to the deepening of regional differentiations in terms of population income indicators, deepens the problem of poverty of the elderly and, as a result, stimulates the development of negative social processes in certain territories.

The purpose of the study consists in the analysis of the key indicators of the pension security by regions, the implementation of regional ranking and the characteristics of the key disparities between the regions in order to understand the ways and directions to improving pensions in Ukraine.

In the article analyzed the main indicators of pension security in Ukraine in the context of regional development. The regions of Ukraine were ranked according to individual indicators of pension security with distinguishing four main groups. Identified certain disparities in regional pension security and substantiated the reasons and consequences of their existence. Grounded the problematic aspects of current pensions in Ukraine in the context of regional differences in the levels of pension security.

Keywords: pension security, regions, comparative analysis, regional development disparities

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасний контекст регіонального розвитку в Україні сформований тривалими незмінними соціально-економічними характеристиками, які у сукупності обумовлюють лише загострення міжрегіональних і внутрішніх регіональних економічних протиріч і не сприяють зміцненню господарського простору у межах країни [1]. Особливої актуальності проблема диспропорційності регіонального розвитку в Україні набуває в контексті необхідності забезпечення соціальної безпеки країни в цілому. Так, нерівномірний рівень соціального забезпечення населення, і, особливо, його пенсійного забезпечення, сприяє поглибленню регіональних диференціацій за показниками доходів населення, поглиблює проблему бідності індивідів з обмеженою працездатністю та людей похилого віку і, як наслідок, стимулює розвиток негативних суспільних процесів окремих територій.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження полягає в аналізі ключових показників пенсійного забезпечення населення регіонів, здійсненні регіонального ранжування та характеристиці ключових диспропорцій між регіонами для розуміння шляхів і напрямів удосконалення пенсійної системи в Україні.

Аналіз досліджень та публікацій

Проблемні питання низького рівня пенсійного забезпечення в Україні та пошуку шляхів його реформування перебувають у полі зору дослідників впродовж тривалого часу, що дозволило напрацювати цілий ряд пропозицій і підходів до реформування вітчизняної пенсійної системи. Аналогічним чином, цілий ряд науковців присвячує свої праці проблемі диспропорційності регіонального розвитку України, здійснюючи обґрунтування можливих шляхів впливу на окремі відмінності, в тому числі й на основі застосування провідного світового досвіду. Таким чином, в цілому окреслена проблематика досить глибоко досліджена у вітчизняній науковій думці і, зокрема, у працях І. Жайворонка, Е. Лібанової, С. Романюка, І. Сторонянської, А. Сухорукова, О. Шевченко, О. Черевко та інших. Проте залишається мало вивченим саме питання регіональних диспропорцій у пенсійному забезпеченні, що й обумовлює наявність потреби його поглибленого розгляду.

Виклад основного матеріалу

Ефективна система пенсійного забезпечення населення є вагомим елементом як соціальної стабільності та безпеки в суспільстві, так і стійкості фінансово-економічного розвитку держави в цілому. Враховуючи ж те, що діюча в Україні пенсійна система потребує суттєвого реформування, так як не виконує однієї з головних функцій – боротьби з бідністю окремих категорій індивідів, важливим є вивчення показників пенсійного забезпечення населення в регіональному розрізі. Вато відзначити, що в контексті останніх загальносвітових трендів зниження числа пенсіонерів внаслідок підвищення пенсійного віку [2], в Україні спостерігається аналогічна ситуація (рис. 1).

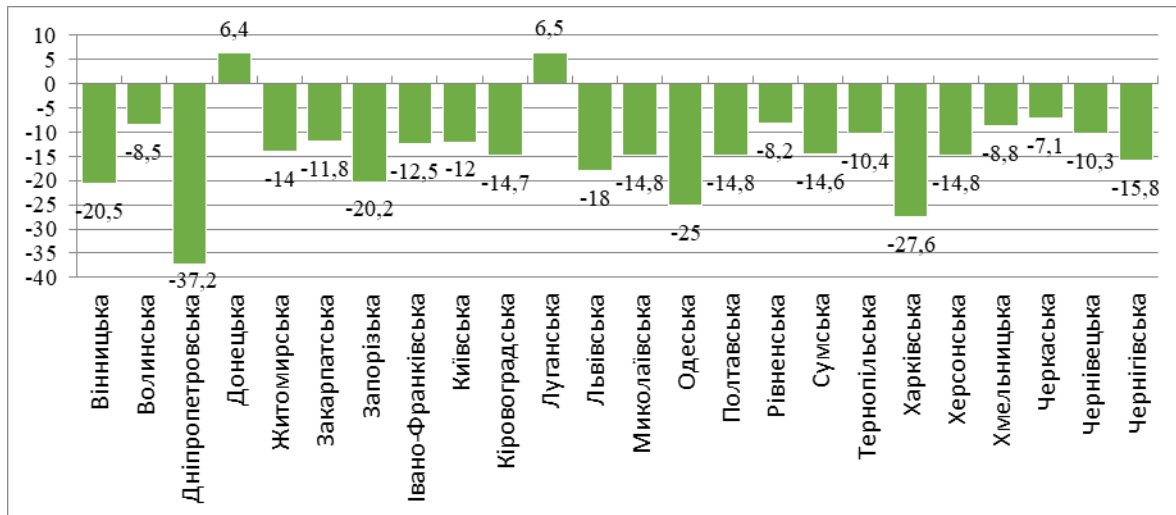

Рис. 1. Зміна чисельності осіб, що отримували пенсійні виплати у 2020 р. по відношенню до 2018 р. в розрізі регіонів України, тис. осіб*

* розраховано автором на основі даних [3]

Наведені дані дозволяють зробити висновок, що впродовж двох років значно знизилася чисельність пенсіонерів в Україні. Регіональний розріз дозволив зафіксувати зростання чисельності осіб, які отримували впродовж року пенсійні виплати, лише у Донецькій та Луганській областях, що більшою мірою пов'язано з об'єктивними причинами – збільшенням числа бажаючих стати учасником української системи пенсійного забезпечення на окупованих територіях. Натомість у всіх інших регіонах країни спостерігається помітне зниження числа пенсіонерів. Лідером за обсягами зменшення кількості пенсіонерів є Дніпропетровська область, де впродовж двох років їх чисельність зменшилася на 37,2 тис. осіб. В будь-якому разі, ключовими причинами зниження чисельності пенсіонерів практично по всій території України стало введення в дію більш жорстких вимог щодо пенсійного віку та необхідного стажу праці, а також ріст смертності серед людей похилого віку, в тому числі й внаслідок пандемії COVID-19.

Регіональний розподіл пенсіонерів в Україні також є нерівномірним – найбільша їх частка по відношенню до загального числа отримувачів пенсійних виплат в Україні зареєстрована у Дніпропетровській, Донецькій та Харківській областях – саме у вказаних трьох регіонах проживає 23,5 % пенсіонерів України (табл. 1).

Половина всіх українських пенсіонерів проживає всього у 12 областях країни, які, до того ж, є й найбільш населеними. Порівняння даних щодо регіонального розподілу пенсіонерів та сукупної чисельності населення дозволило встановити, що вказані вище три області є й найбільшими за чисельністю населення. Якщо говорити про інші регіони, то слід відзначити, що в більшості з них спостерігається відповідність у належності до певної групи регіонів як за чисельністю населення в цілому, так і за кількістю пенсіонерів.

Проте є й винятки. Так, у Полтавській, Сумській та Чернігівській областях спостерігається негативне співвідношення місць в регіональному розподілі щодо досліджуваних показників, тобто за показником частки пенсіонерів у їх загальноукраїнській чисельності дані області входять до регіональних груп вищого рангу, аніж за показником частки населення в цілому.

Протилежна ситуація має місце у Закарпатській, Волинській та Луганській областях: за часткою населення в цілому вказані регіони займають вищі місця при ранжуванні, аніж за показником частки пенсіонерів, що зареєстровані на їх території.

Аналізуючи регіональні співвідношення чисельності пенсіонерів та зайнятого населення (рис. 2), маємо відзначити, що лише в Донецькій та Луганській областях спостерігається переважання числа пенсіонерів над чисельністю зайнятого населення, що обумовлено цілим рядом об'єктивних причин, ключовими з яких є окупація частини територій цих регіонів і нестабільність на лінії зіткнення.

Таблиця 1

Регіональний розподіл пенсіонерів в Україні станом на 01.01.2021 р.*

Область	Частка пенсіонерів у загальній їх чисельності по Україні, %	Кумулятивна частка пенсіонерів, %	Регіональна частка, %	Частка населення у його загальній структурі	Область
Дніпропетровська	8,8	8,8	12,5	9,9	Донецька
Донецька	7,6	16,4		7,6	Дніпропетровська
Харківська	7,1	23,5		6,3	Харківська
Львівська	5,7	29,2	25	6	Львівська
Одеська	5,1	34,3		5,7	Одеська
Київська	5,0	39,3		5,1	Луганська
Запорізька	4,9	44,2		4,3	Київська
Вінницька	4,0	48,2		4	Запорізька
Полтавська	3,7	51,9		3,7	Вінницька
Луганська	3,3	55,2		3,3	Івано-Франківська
Черкаська	3,3	58,5	3,3	Полтавська	
Хмельницька	3,1	61,6	3	Закарпатська	
Житомирська	3,0	64,6	3	Хмельницька	
Івано-Франківська	3,0	67,6	2,9	Житомирська	
Сумська	3,0	70,6	2,8	Рівненська	
Миколаївська	2,8	73,4	2,8	Черкаська	
Чернігівська	2,8	76,2	2,7	Миколаївська	
Рівненська	2,6	78,8	2,5	Волинська	
Херсонська	2,6	81,4	2,5	Сумська	
Тернопільська	2,5	83,9	2,5	Тернопільська	
Кіровоградська	2,4	86,3	2,4	Херсонська	
Закарпатська	2,3	88,6	2,3	Чернігівська	
Волинська	2,2	90,8	2,2	Кіровоградська	
Чернівецька	1,9	92,7	2,2	Чернівецька	

* сформовано і розраховано автором на основі даних [3; 4]

Варто відзначити також досить високе значення досліджуваного коефіцієнта у Хмельницькій, Черкаській та Чернігівській областях. Фактично, чисельність пенсіонерів у вказаних регіонах перевищує 80 % від чисельності працюючих, що, в першу чергу, може свідчити як про високий рівень тіньової зайнятості, так і про надмірний рівень призначення пенсійних виплат громадянам.

Найкраща ситуація за досліджуваним показником має місце у Закарпатській та Чернівецькій областях, де на одного пенсіонера доводиться двоє працюючих індивідів. Тут варто відзначити, що саме в цих областях найнижча чисельність пенсіонерів взагалі по країні. Проте в цілому маємо відзначити, що в Україні спостерігається дуже значна частка осіб, які отримують пенсійні виплати по відношенню до частки працюючих громадян і в цьому основоположна причина неспроможності держави забезпечити достатній рівень пенсійного забезпечення тим, хто його потребує.

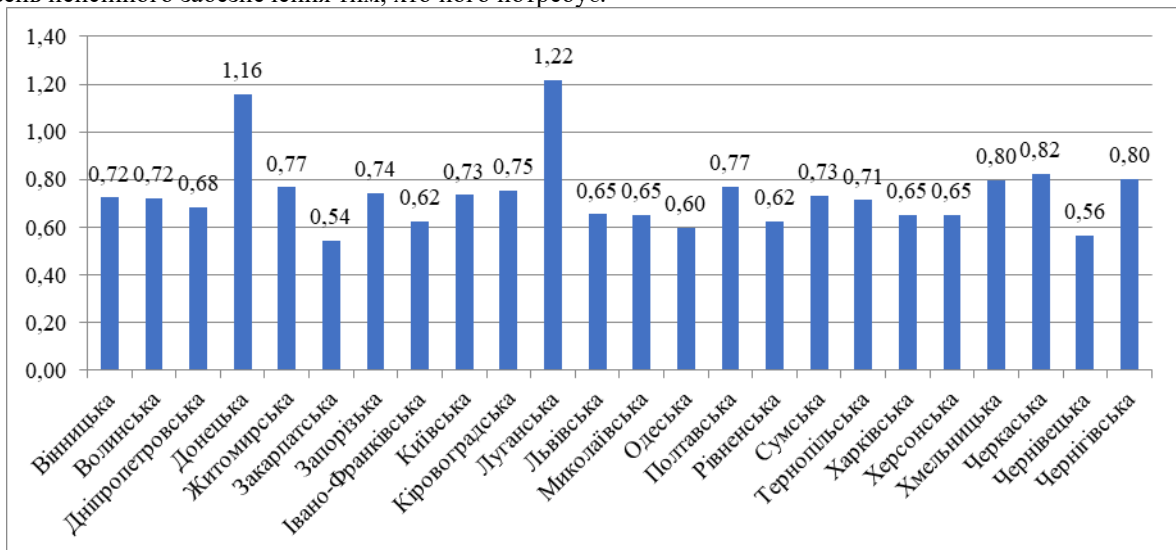

Рис. 2. Співвідношення чисельності пенсіонерів та зайнятого населення по регіонах України станом на 01.01.2021 р.*

* розраховано автором на основі даних [5]

Тепер здійснимо регіональний розподіл за показниками середнього розміру пенсії та середньомісячної заробітної плати в Україні (табл. 2).

Таблиця 2

Регіональний розподіл в Україні за показниками середнього розміру пенсії та середньомісячної заробітної плати станом на 01.01.2021 р.*

Область	Середній розмір пенсії, грн	Регіональна частка, %	Середньомісячна заробітна плата, грн	Область
Донецька	4516,53	12,5	14003	Донецька
Луганська	4201,57		12523	Київська
Дніпропетровська	3954,76		12026	Дніпропетровська
Запорізька	3696,1	25	11248	Запорізька
Київська	3563,1		10644	Миколаївська
Харківська	3561,89		10500	Полтавська
Полтавська	3439,13		10146	Луганська
Одеська	3343,29		10128	Вінницька
Миколаївська	3276,42		9867	Закарпатська
Львівська	3199,25	37,5	9758	Тернопільська
Сумська	3191,43		9677	Одеська
Чернігівська	3175,46		9573	Черкаська
Черкаська	3139,28		9540	Сумська
Кіровоградська	3135,94		9512	Івано-Франківська
Житомирська	3078,58		9422	Львівська
Івано-Франківська	3032,47		9340	Житомирська
Херсонська	3025,95		9298	Волинська
Вінницька	2992,37		9254	Харківська
Волинська	2968,49		9206	Херсонська
Хмельницька	2968,45	25	9181	Хмельницька
Рівненська	2944,48		9172	Кіровоградська
Чернівецька	2828,32		9162	Рівненська
Закарпатська	2814,54		9155	Чернігівська
Тернопільська	2753,72		8873	Чернівецька

* сформовано і розраховано автором на основі даних [3; 5; 6]

Дані табл. 2 дозволяють відзначити, що в частині регіонів спостерігається практично повна відповідність місця в регіональній ранговій системі як за показником середнього рівня заробітної плати, так і за середнім розміром пенсійних виплат. При цьому, це регіони як з вищих рангових рівнів – Донецька, Дніпропетровська, Львівська, Сумська тощо області, так і з нижчих – Чернівецька, Рівненська, Хмельницька. Проте в частині областей спостерігаються значні диспропорції рангових груп за досліджуваними показниками. Так, у Вінницькій, Тернопільській та Закарпатській областях найнижчі середні показники пенсійної виплати серед усіх регіонів України, проте показники середньомісячної заробітної плати – одні з найвищих по країні (друга рангова група). Натомість у Кіровоградській, Харківській та Чернігівській областях спостерігається протилежна ситуація – одні з найвищих середніх розмірів пенсійних виплат за низьких рангових показників щодо рівня середньомісячної заробітної плати. В цьому контексті варто відзначити, що пенсіонери саме таких регіонів фінансуються за рахунок зайнятих в інших областях, що є однією з ключових несправедливостей діючої в Україні пенсійної системи.

Ситуація зі значенням коефіцієнта заміщення в регіональному розподілі також характеризується значними диспропорціями (рис. 3).

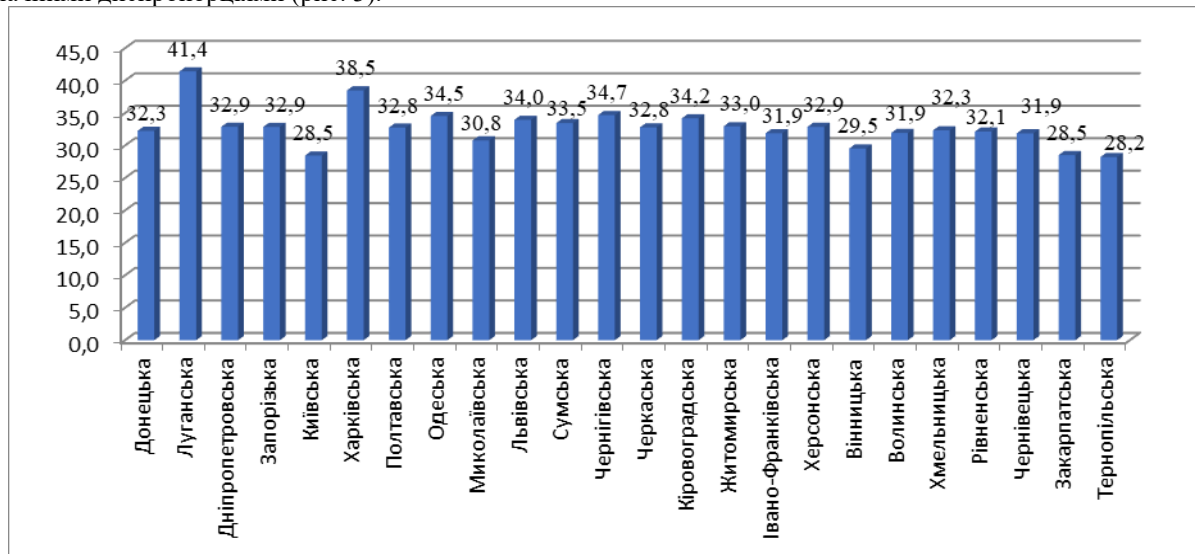

Рис. 3. Регіональні коефіцієнти заміщення для середнього розміру пенсійних виплат станом на 01.01. 2021 р.*

* розраховано автором на основі даних [3; 6]

Так, найвищі значення коефіцієнтів заміщення мають місце в Луганській та Харківській областях. При цьому, якщо в Луганській області така ситуація пояснюється рівномірною високими, в порівнянні з іншими регіонами, значеннями як середнього розміру пенсії, так і середнього значення заробітної плати, то в Харківській такого високого показника коефіцієнта заміщення вдалося досягти на тлі значно нижчого рівня середньої заробітної плати в порівнянні з іншими регіонами.

Найгірша ситуація з рівнем коефіцієнта заміщення має місце у Тернопільській (28,2), Закарпатській (28,5), Київській (28,5) та Вінницькій (29,5) областях, тобто в регіонах, де спостерігаються найвищі показники середньомісячної заробітної плати, пенсіонери отримують найнижчі суми виплат. В даному випадку спостерігається чітка дискримінаційна диспропорція регіонального пенсійного забезпечення, за якої регіони, які забезпечують значно вищі обсяги надходжень на рахунки Пенсійного фонду за рахунок вищого середнього рівня оплати праці найманих працівників, не мають можливості покращити рівень пенсійного забезпечення населення своїх територій.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Диспропорції регіонального розвитку є проблемою владних структур більшості країн світу: чим більша територія держави – тим більше різних відмінностей у розвитку окремих її регіонів, що часто мають столітні історичні та культурні корені. В той же час, функціонування державних програм і механізмів має спрямовуватися на подолання максимально можливого числі відмінностей та нівелювання значних диспропорцій. В даному контексті діюча в Україні пенсійна система, на додачу до цілого ряду інших проблемних аспектів, лише поглиблює регіональні диспропорції пенсійного забезпечення, не створюючи жодних стимулів для розвитку ринку праці в регіонах, та, як наслідок, до нарощування надходжень на рахунки Пенсійного фонду. Саме тому в подальшому варто здійснити співставлення статей доходів та витрат Пенсійного фонду України в регіональному розрізі для забезпечення можливості деталізації ключових проблемних аспектів та розробки варіантів їх вирішення.

Література

1. Шевченко О. В. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України: сутність, оцінка, стратегічне регулювання : монографія. Київ : НУОУ, 2020. 300 с.
2. Könberg B., Palmer E. The Swedish NDC scheme: Success on track with room for reflection. Progress and challenges of nonfinancial defined contribution pension schemes. World Bank, 2020. P. 27– 50.
3. Соціальний захист населення України у 2020 році : статистичний збірник. Київ, 2021. 122 с.
4. Державна служба статистики України : офіційний веб-ресурс. URL : <https://ukrstat.gov.ua/>
5. Робоча сила України 2021 / Державна служба статистики України. URL : https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_RS_2021.pdf
6. Заробітна плата за професійними групами у 2020 році (за даними вибіркового обстеження). Київ : ТОВ «Август Трейд», 2021. 195 с.

References

1. Shevchenko O. V. Dysproportsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy: sutnist, otsinka, stratehichne rehuliuвання : monohrafiia. Kyiv : NUOU, 2020. 300 s.
2. Könberg B., Palmer E. The Swedish NDC scheme: Success on track with room for reflection. Progress and challenges of nonfinancial defined contribution pension schemes. World Bank, 2020. R. 27–50.
3. Sotsialnyi zakhyst naseleennia Ukrainy u 2020 rotsi : statystychnyi zbiryk. Kyiv, 2021. 122 s.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy u ofitsiinyi veb-resurs. URL : <https://ukrstat.gov.ua/>
5. Robocha syla Ukrainy 2021 / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL : https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_RS_2021.pdf
6. Zarobitna plata za profesiinymy hrupamy u 2020 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia). Kyiv : TOV «Avhust Treid», 2021. 195 s.